

ПРАВА ЛЮДИНИ: ДО ПИТАННЯ ПРО СУТНІСНІ ОЗНАКИ

У статті висвітлено основні сучасні підходи до розуміння сутнісних ознак, які характеризують права людини. Незважаючи на те, що дефініцію прав людини не подано у Міжнародному біллі про права людини, в інтерпретаціях відповідних праволюдних договорів Міжнародним судом ООН та Європейським судом з прав людини, перелік цих ознак визнано усталеним, а проблемне поле здебільшого становлять питання про обсяг та універсалізм таких прав.

Ключові слова: права людини, універсальність, мораль, непорушність, невід'ємність, рівність.

I. Вступ

Права людини є провідною темою юридичної науки як в Україні, так і на Заході. Перетворення інституту прав людини на "силу тяжіння" юриспруденції відбулося здебільшого в ХХ ст., коли міжнародна спільнота збагнула, якими жахіттями може обернутися для людства невідання доктрини природних і невід'ємних прав, забезпечення яких є обов'язковим для всіх учасників міжнародних відносин.

Питанням прав людини присвячено праці таких учених, як Т. Андрусак, М. Вітрук, Д. Вовк, С. Горбунов, Д. Гудима, А. Гусев, В. Горшенев, С. Добрянський, Б. Ебзеєв, М. Заїчківський, І. Ковальов, А. Корнев, П. Лазарев, С. Лугвин, О. Лукашева, І. Лукашук, Л. Луць, І. Панкевич, О. Панкевич, І. Петрухін, С. Погребняк, В. Пугачов, П. Рабінович, С. Рабінович, Н. Раданович, А. Соловйов та ін.

З-поміж робіт західних фахівців треба передусім згадати праці Р. Алстона, В. Бернса, М. Грін, Р. Дворкіна, Ф. Куїна, М. Кренстона, Ф. Люшера, М. Петера, Дж. Раза, М. Сартотті, Д. Сейгала, Дж. Тасіоласа, А. Фолесадаля, Дж. Штайнера та ін.

Варто зауважити, що популярність прав людини як напрямку юридичних досліджень пов'язана і з певними ускладненнями передусім теоретичного характеру, а саме формування універсального визначення їх поняття.

Причинами, які викликають плюралізм визначень прав людини, є:

- спірність взаємозв'язку прав людини та моралі. Ця проблемність має прояв, оскільки в літературі заведено розглядати права людини і як моральні права особливого характеру, і як позитивні та навіть "даровані" державою можливості її поведінки. Себто в першому випадку стверджується генетичний зв'язок моралі і прав людини, а в другому – їх незалежність;
- політичні бар'єри: права людини є предметом "серйозних розмов" між учасниками міжнародних відносин, а їх порушення

може призвести до економічних, політичних та інших санкцій включно з гуманітарною інтервенцією в країну-порушницю. Відтак заперечення самої ідеї прав людини чи визначення їх відповідно до міркувань політичної кон'юнктури є формою захисту від претензій інших держав та правозахисних інституцій;

- нечіткість межі між правами людини та позитивними правами суб'єктів: нині нема безспірного уявлення про те, які саме суб'єктивні права мають можливість претендувати на ярлик "права людини".

II. Постановка завдання

Метою статті є поглиблення знань про причини плюралізму розуміння прав людини через характеристику основних рис, які їм притаманні. На виконання зазначеної мети поставлено такі завдання:

- виявити, які риси прав людини є конститутивними для цих прав;
- які риси прав людини характеризуються певною розмитістю, що породжує дискусію у літературі навколо поняття й обсягу таких прав;
- виявити перспективи майбутніх досліджень у зазначеній сфері.

III. Результати

С. Добрянській у своїй монографічній праці наводить такий перелік сутнісних ознак прав людини:

- права людини – це певні її можливості;
- права людини – це певні вимоги;
- права людини – це природне її надбання;
- права людини є формою існування моралі;
- права людини є специфічною формою соціальної справедливості;
- права людини – це певним чином внормована свобода;
- права людини – це також її потреби й інтереси;
- права людини – це природні властивості (якості індивіда) [2, с. 24, 25].

Крім цього, права людини можна розглядати як принципи, норми взаємовідносин між людиною і державою, систему гарантій,

правил дотримання взаємних зобов'язань людини й держави, комплекс понять, котрі характеризують правовий статус особи [2, с. 25].

Говорячи про можливості, свободу, забезпечені потреби людини, ми так чи інакше розуміємо одне й та саме – особливе суб'єктивне право. Дискусії ж починаються тоді, коли ми починаємо виявляти особливі риси, котрі притаманні таким можливостям (свободам, забезпеченим потребам тощо).

С. Мойсєєв наводить такі сутнісні ознаки прав людини.

Права людини – це моральні права. Така думка є надзвичайно поширеною в літературі англо-американської правової системи, де традиційно доктрина розглядає право як форму існування моралі (на відміну від багатьох країн континентальної Європи, де заведено проводити жорстке розмежування права й моралі). Так, відомий американський дослідник К. Уелман писав, що “права людини – це індивідуальні моральні права, ..., необхідні проти звичайних і прямих загроз для ведення мінімально гідного людського життя в сучасному суспільстві” [3, с. 4].

“Моральність” прав людини передбачає, що порушити їх можна лише тоді, коли є реальна фактична можливість відвернути несприятливе ставлення до людини чи забезпечити їй доступ до певного блага. Так, людина не несе морального обов'язку дати милостиню, якщо вона сама не має коштів. Така ж ситуація з правами людини. Деякі бідні держави у світі не здатні забезпечити своїм громадянам ані право на охорону здоров'я, ані право на гідний рівень життя, оскільки їм бракує для цього фінансових та інших ресурсів. Такі держави не є порушниками відповідних прав людини.

Права людини є загальними та рівними для всіх. Якщо при феодалізмі стани користувались різними правами, то буржуазні революції принесли рівність, демократію і разом з ними й права людини, тобто певний обсяг свобод, які повинні бути однаковими для всіх. “Права людини як революційна ідея асоціювались з ідеєю суспільства одного статусу, де права високопоставлених і сильних обмежуються правами всіх людей, що виводяться з їх “статусу” людських істот” [1, с. 88, 89].

Права людини захищають її від всемогутності суспільства. “Якщо одна людина, – зазначає С. Мойсєєв, – займається вивченням давньохетської мови, а інші – важливими медичними дослідженнями, утилітаризм зажадав би від першої людини (якщо вона може принести там якусь користь) залишити свої дослідження і приєднатися до медичного проекту (а якщо вона не захоче, то примусити її силою). Але якщо у людей є право мирно займатися своїми справами, які не завдають шкоди іншим, ставити свої цілі в житті й реалізовувати їх, то це неприпусти-

мо. Права людини ставлять деякі межі того, що суспільство може зробити зі мною, і того, що я можу вимагати від інших” [3, с. 6].

Права людини є універсальними. Хоча права людини втілюють західні цінності, вони, тим не менш, поширюються й на незахідні суспільства. За це Заходу постійно докоряють культурним і політичним імперіалізмом. Однак, як цілком слушно зазначає С. Мойсєєв, «“виник на Заході” ще не означає “неприйнятний для Сходу”. Те, що багато жителів Заходу з ентузіазмом освоюють східні духовні вчення, показує, що взаємопроникнення і засвоєння досягнень інших цивілізацій цілком можливе. Права людини захищають фундаментальні інтереси людей, які повинні знаходити відображення в цінностях усіх суспільств (наприклад, право на життя)» [3, с. 10].

У свою чергу С. Добрянський наводив такі вихідні засади прав людини:

- загальність і формальна рівність можливостей, які становлять інститут прав людини, щодо усіх однойменних суб'єктів;
- невідчужуваність (невід'ємність) таких можливостей;
- притаманність таких прав людині від природи (природність) [2, с. 46].

Отже, невідчужуваність хоч і є ознакою, притаманною правам людини, її навряд чи можна розглядати як загальну думку. Цілком зрозуміло, що заподіяння смерті людині у стані крайньої необхідності чи необхідної оборони не є порушенням її природного права на життя. Тому невідчужуваність слід або тлумачити вузько, а саме як невідчужуваність абстрактного права (неможна загалом, абстрактно позбавити людину права користуватись правом на життя), або зробити застереження, що невідчужуваність становить атрибут абсолютних прав (право на повагу до честі й гідності, право на визнання правосуб'єктності тощо).

Двома “проблемними” ознаками прав людини досі залишаються універсалізм і обсяг.

Проблема універсалізму виявляє себе в тому, що не всі держави поділяють концепт прав людині в західній його інтерпретації. Країни Азії багатократно висловлювали думку про те, що права людини являють собою внутрішню справу кожної держави й не можуть нав'язуватись із зовні. Таку думку було закріплено в Основах вчення РПЦ про гідність, свободу і права людини: “Протягом усієї історії людства розуміння того, що є людина, істотно впливало на влаштування приватного та суспільного життя людей. Незважаючи на глибокі відмінності між окремими цивілізаціями та культурами, в будь-якій з них наявні певні уявлення про права та обов'язки людини.

У сучасному світі значне поширення набуло переконання, що інститут прав людини

сам по собі може найкращим чином сприяти розвитку людської особистості й організації суспільства. При цьому з посиланням на захист прав людини на практиці нерідко реалізуються такі погляди, які докорінно розходяться з християнським ученням...” [4].

Таким чином, проблема універсалізму прав людини є частиною фундаментальної проблеми філософії – об'єктивності моральних цінностей. Філософія комунітаризму заперечує подібну тезу, наполягаючи на принциповій можливості існування протилежних однаково обґрунтованих моральних цінностей.

Друга проблема полягає у тому, що пошук спільного знаменника відносно моральних цінностей призводить до звуження змісту й обсягу прав людини. Якщо мультикультурний діалог досягне відносного успіху в погодженні невеликої групи спільних цінностей, то це призведе до інфляції прав людини, коли ті будуть фактично зведені до права на тілесну недоторканність.

IV. Висновки

Таким чином, перший крок у утвердженні прав людини – це доведення того, що різні

культури можуть дійти спільного знаменника у визначенні принаймні деяких моральних цінностей. Другий – розширення конвергенції правових традицій і культур країн світу, що дасть їм можливість краще розуміти одна одну й знаходити спільну мову для вирішення непростих аксіологічних питань.

Список використаної літератури

1. Feinberg J. Social Philosophy / J. Feinberg. – New Jersey : Englewood Cliffs : Prentice Hal, 1973. – 126 p.
2. Добрянський С. П. Актуальні проблеми загальної теорії прав людини / С. П. Добрянський. – Львів : Астрон, 2006. – Вип. 10. – 120 с.
3. Моисеев С. В. Философия прав человека : учеб.-метод. пособ. / С. В. Моисеев, Н. И. Сатохина, Ю. С. Разметаева. – Львов : Галицький друкар, 2014. – 45 с.
4. Основы учения РПЦ о достоинстве, свободе и правах человека [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.patriarchia.ru/db/text/141422.html>.

Стаття надійшла до редакції 11.11.2014.

Левчук Н. В. Права человека: к вопросу о существенных характеристиках

В статье исследованы основные современные подходы к пониманию существенных признаков, характеризующих права человека. Несмотря на то, что дефиниция прав человека не подается в Международном билле о правах человека, в интерпретациях соответствующих договоров о правах человека Международным судом ООН и Европейским судом по правам человека, перечень этих признаков является устойчивым, а проблемное поле в основном составляют вопросы об объеме и универсализме таких прав.

Ключевые слова: права человека, универсальность, мораль, незыблемость, неотчуждаемость, равенство.

Levchuk N. Human Rights: on the Question of Essential Features

This article explores the main current approaches to understanding the essential features that characterize human rights. The author argues that despite the fact that the definition of human rights is filed in the International Bill of Human Rights, or in interpretations of relevant agreements by the International Court of Justice and the European Court of Human Rights, the list of these signs is established. First, human rights – are moral rights. “Morality” of human rights means that they can be breached only when there is a real opportunity to avert adverse actual relationship to the person or to give him access to certain benefits. Secondly, human rights are universal and equal for all. This embodiment of the ideal of bourgeois society revolutions of one estate. Thirdly, protect the human rights of its omnipotence society. This kind of “trump card” against social utilitarianism. Finally, human rights are universal, and that is exactly the same for people regardless of the views of individual states. Problem rice field with respect to human rights issues mainly consists of volume and universality of such rights. The problem of universality of human rights is part of the fundamental problems of philosophy – objective moral values. Communitarianism denies such a thesis, insisting on the principle possible existence of contradictory equally reasonable moral values. The second problem is that the search for a common denominator regarding moral values leads to a narrowing of the content and scope of human rights. If multicultural dialogue reaches relative success in coordination of a small group of shared values, it will lead to inflation rights when they will actually be reduced to the right to bodily integrity. Thus, the first line in the promotion of human rights – is to proof that different cultures can come to a common denominator in determining at least some moral values. The second direction – expanding convergence of legal traditions and cultures of the world, enabling them to better understand each other and find common ground with challenging axiological issues.

Key words: human rights, universality, morality, inviolability, inalienability equality.